

Hónapló

Dalos György

Szeszélyes nyár

Budapest–Szombathely, 2023. július–augusztus

Kísértet járja be a költészetet: a mesterséges intelligencia, a ChatGPT kísértete. Újabban a neten szakmányban tűnnek fel közismert rímes-ritmusos költemények digitális átültetésben bármely nyelvről bármely nyelvre. Aki nem ismeri az eredetit vagy annak megfelelő költői tolmácsolását, annak fel sem tűnik, hogy mi történik a verssel feldolgozás közben. Mondok, mi több, konstruálok egy példát. Goethe remeke, a *Wanderers Nachtlied (Vándor éji dala)*, amelyet a világ szinte valamennyi nyelvére lefordítottak, német eredetiben ekként hangzik: „Über allen Gipfeln / Ist Ruh, / In allen Wipfeln / Spürest du / Kaum einen Hauch; / Die Vögelein schweigen im Walde, / Warte nur, balde / Ruhest du auch...” Gépi úton ebből az alábbi változat nyerhető ki: „Béke van minden csúcson, / szinte leheletnyit sem érzel / minden fák tetején. / A madarak hallgatnak az erdőben. / Várj csak, hamarosan / te is megpihensz.” Nyelvtanilag már-már nyomasztóan tökéletes a szöveg, mindössze az marad ki belőle, amit Tóth Árpád (egyike a húsz-egynéhány magyar fordítónak) beleértett: „Immár minden bércet / Csend ül, / Halk lomb, alig érzed, / Lendül: / Sohajt az éj. / Már búvik a berki madárka, / Te is nemsokára / Nyugszol, ne félj...”

72

Vagy dobjuk be a lombikba Tatjana szerelmes levelének kezdő sorait. Oroszul: „Я к вам пишу – чего же боле? / Что я могу еще сказать? / Теперь, я знаю, в вашей воле / Меня презреньем наказать. / Но вы, к моей несчастной доле / Хоть каплю жалости храня, / Вы не оставите меня.” Mit bocsát ki erre néhány másodperc alatt a gép? Idézem: „Hozzá-
tok írok – mit mondhatnék még? / Már nem tudok többet mondani. / Most, tudom, hatalmában áll nektek, / Hogy megvetéssel büntessetek. / De ti, az én szerencsétlen sorsom iránt / Még egy csepp szánalmat tartva meg, / Nem hagytok el engem.” Itt bizony, állapítom meg kárörömmel, csütörtököt mondott a technika. A szemérmes leány ugyanis az eredetiben magázza szíve választottját, ami az orosz nyelvben egybeesik a többes számú tegezéssel! Így Áprily Lajosnál: „Én írok levelet magának... / Kell több? Nem mond ez eleget? / Méltán tarthatja hát jogának, / Hogy most megvessen engemet. / De ha sorsom panasz-szavának / Szívében egy csepp hely marad, / Nem fordul el, visszhangot ad.” És itt is idézhetnénk az *Anyegin* hasonlóan rangos más magyar változatait Bérczy Károlytól Galgóczy Árpádig,

Csakhogy, olvasom a fenyegető jóslatot, a ChatGPT még bőven tökéletesíthető, finomítható, a program megtanulhatja a rímet és a ritmust. És akkor semmi sem menthet meg bennünket az új típusú versek özönétől:

olaszból egy klikkel előjön Dante, angolból Burns dalköltészete és franciából Apollinaire képverse. Mindezek a szövegek a maguk módján olvashatók lesznek, s a jó memóriájú lírakedvelőkben még fel is villanhatnak valamit az eredetiből. A naivabbak talán még abba is beletörődnek, hogy Arany, Babits, Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Áprily, Weöres és Radnóti, Vas István, Lator László és Fodor András fordítói műve mellőzhetővé válik a műanyag versek elterjedésével. Ugyanakkor visszaadható lesz a *Szeptember végén* németül, angolul, oroszul és más nyelveken, csak kérdés, hogy az így előállított poézis több lesz-e majd kecsesen megfogalmazott, érzelmes őszi időjárás-jelentésnél.

*

Körmenden bezárt a Múza könyvkereskedés és antikvárium. Nyári portyáink során A.-val évek óta érzékeljük ennek az üzletágnak a kihalását – másutt is bezártak már könyvesboltok. Nem csak a Covid és a háború sújtja őket. Egy másik nemrég becsődölt bolt kirakatában kultúrpolitikai nyelvemlékként olvashattuk a sokat sejtető feliratot: „Boltunkban a hagyományostól eltérő tartalmú könyveket is árusítunk.”

Körmend főutcája mindenestre szegényebb lett egy színfolttal. Ugyanakkor a volt Múzsával szemben, a Batthyány-kastély galériájában nagyszabású kulturális rendezvényt hirdettek öles plakátok: Körmenden idén is megtartják a hagyományos Szudáni Napokat. A kastély jobb szárnyában ottjártunkkor néprajzi és fotókiállítást építettek fel, a színházteremben pedig a Niles Group együttes fellépését ígérték estére. Szerencsénk volt – a hivatalos megnyitás előtt beengedtek a kiállításra, s valóban rendkívül gazdag anyaggal – ősi afrikai használati tárgyakkal, faszobrokkal és egzotikus tájakat ábrázoló fotókkal találkoztunk. Egy külön falrészen az 1956-ban függetlenné vált Szudán egymást követő állam- és kormányfőinek fotóit helyezték el – ez volt az expozíció egyetlen politikai eleme. Gondoltak a protokollra is: a délutáni megnyitóra meghívták Szudán budapesti nagykövetét.

A körmendi Szudáni Napok 2011-ben magánkezdeményezésből indult – egy régóta a városban élő, köztiszteletnek örvendő szudáni orvos ötlete volt, amelyet a városi önkormányzat lelkesen átvett. A siker immár tizedik alkalommal sem maradt el. Az észak-dunántúli *Ugytudjuk* portál számol be róla: „A Batthyány-kastélyban színes tömeg kavargott, több százan látogattak ki a nem mindennapi eseményre. A hatalmas termet zsúfolásig megtöltötték az érdeklődők. A kiállítás megtekintése után a színházterembe vonult a tömeg, ahol szudáni folklórcsoportok léptek fel. Az est felemelő pillanatainak egyike volt, amikor a zenészek a nagyszínpadra invitálták a közönséget, majd együtt táncolva skandáltak: »Barátság!«”

Épp ez az. „Barátság?” Hányan tudták a „kavargó színes tömegből”, hogy ugyanezen napokban a gazdag kultúrájáért és szép tájaiért ünnepeelt Szudánt milliónyi menekült hagyta el a szomszédos országok irányába, s a déli és északi részre szakadt országban pokoli háború dúl a hatalmon lévő katonai junta és a Gyorstámogató Erők elnevezésű paramilitáris csoport között. Ez az április óta tartó belvillongás, amely egyebek mellett Szudán aranykészletéért folyik, teljesen szétzilálja az állami és intézményi struktúrákat, éhínség-

gel, járványokkal és regionális eszkalációval fenyeget. Az eddigi harcokban a Prigozsин-féle hírhedt Wagner csoport is mértékadó szerepet vállalt. Az ENSZ és más nemzetközi szervezetek olykor tiszavirág-életű fegyverszüneteket közvetítenek, ám az öldöklés és a menekülés tovább tart. Körمند közönsége, ha mindezt tudná vagy figyelemre méltatná, okkal tarthatna attól, hogy 2023-ban alighanem utoljára örvendezhettek a Szudáni Napok látványos és fel-emelő pillanatainak.

*

Valljuk be: ez az üdülésünk balul ütött ki. Mindenekelőtt az időjárás: ilyen szeszélyes nyárra, mint az idei, nem emlékszem, legalábbis mióta bevált forgatókönyvünk szerint Szombathelyről kiindulva járjuk Vas- és Zala megye, pardon, vármegye községeit. Szinte valamennyi napra bőven jutott zuhogó zápor és legalább narancssárga veszélyjelzés. Ráadásul közösségi portálon bérelt kocsink már induláskor tiszteletre méltó őszinteséggel árulta el gyöngeit: a klíma nem működött, a motor keserves zajokat adott ki, és a csapadéktól hamar átnedvedett, majd egy idő után a hűtővíz is kifolyt belőle. Fő állomáshelyünket, Szombathelyt betéve ismerjük, de mostani ottlétünk nem bővelkedett különösebb attrakciókban. Esti színházi vagy zenei rendezvények híján leginkább a film maradt felüdülésként, ám furcsa módon a város két mozijában ugyanazokat a filmeket vetítették: egy krimi, egy politikai drámát és egy zenés vígjátékot. Mindhárom produkció magyar szinkronnal ment.

74

Hogy a többtermes műsorszolgáltató kombinátokban számomra a mozi többé nem mozi – ezzel a ténnyel már megbékültem. Jobban zavar, hogy a valamikori híradó vagy kisfilm helyét legalább két előzetes tölti be roppant hangereővel és kedvcsinálónak szánt, égő házakat és egymás életére törő hősöket ábrázoló képsorokkal. Az aktuális műsor ilyenformán mintegy húsz perccel később indul. Előfordul, hogy a közönség még e túltengő beharangozás közben sem talál helyére, mert fontosabb elintéznivalója akad. A plázamozsi pénztára ugyanis nemcsak jegyszolgáltató üzem, hanem büfé is: zsigeri örömeket kínál a műélvezet kiegészítéseként. A kassza előtt sorban állva tapasztalhattuk, amint egy kis család négy Cinema menüt Pepsivel és nagy adag patogatott kukoricával vásárolt a mozijegyekhez. A büféslányok alig győzték az ostromot. A vetítés alatt mellézközejként hallani lehetett a diszkrét rágcshálást, és több néző ki-kisietett a teremből – a bőven fogyasztott kóla vagy más üdítőital megtette a hatását. Persze én sem vetettem meg annak idején a perecet és a tejkarameλλάt a Bástya vagy a Zrínyi moziban, de itt és most valahogy úgy éreztem, mintha ebben a vidéki vetítőben ért volna véget számomra a huszadik század. S hogy milyenek voltak maguk a filmek? A krimi egész ügyesnek hatott, noha már semmire se emlékszem belőle, a politikai dráma tanulságos és nézhető volt, bár kissé hosszúra nyúlt.

Hanem az utolsó a választékban, a *Barbie* című zenés komédia valósággal elborzasztott. Ugye itt a nevezetes gyermekjáték hőse megéled, és helyét keresi a való világban. Nem tudom, lehetséges-e ebből a helyzetből jó filmet készíteni, de ami megvalósult belőle, oly giccsesre sikeredett, hogy maga a baba, amelyről a mintát vették, a maga játékszer mivoltában már-már az

esztétikai visszafogottság példájának tűnt. A Barbie-hoz amúgy szép emlékeim fűződnek, hiszen lányom gyerekkorának tárgyi világához tartozott, akárcsak a moncsicsi, amelyet egyfajta adóként rendszeresen kivetett rám. Meglehet, hogy a *Barbie* számomra rejtélyes közönségsikerén felbuzdulva valahol Hollywoodban már tervezik a filmet a kismajom e világi kalandjairól. Ez esetben figyelmükbe ajánlom Ullmann Mónika 1983-ban népszerűvé lett moncsicsi-dalát.

Hargitai Miklós

Sziget fesztivál

A nyarat el lehet úgy is tölteni, hogy az ember felszáll a Rozé luxusjachtra, és elindul Menton, Monaco, Nizza útirányon át Cannes-ba. Mi azonban úgy döntöttünk – Mészárosék utónásútjáról akkor még mit sem tudva –, hogy az ilyesmit meghagyjuk a hanyatló NER ópiumának. Inkább vásároltunk egy fapados repülőjegyet annyiból, amennyibe az említett hajón egy négyzetcentiméternyi fényűzés kerül, és az év legrövidebb éjszakáján elrepültünk észak felé. Este, amikor kiértünk a malagai reptérre – a hőmérséklet 29 fok, a pálmafák ágai halkán susognak a tenger felől fújó szélben, a sárga lámpatestek köré homályos fényudvart sző a por –, némi várakozás után tudtunk csak beülni a pirosra festett, vadonatúj gépbe. Volt egy kis késés: csupán a szokásos, ez a nyár az európai légi közlekedésben nem a pontosságról szól. Felfújtuk a nyakpárnákat, tudva, hogy sokórányi repülés vár ránk, és szinte azon nyomban elaludtunk. Annyit még felfogott az agyunk, hogy valami fura nyelven beszélnek körülöttünk – dallamra finn(ugor), a szókincset tekintve inkább valami skandináv –, aztán filmszakadás, és a következő dolog, ami feltűnt, hogy még jócskán éjszaka van ugyan, de előttünk az északkeleti égbolt határozottan világos, sőt egyre világosabb.

Az óceánból, bár nagyon készültünk rá, nem látunk semmit: odalenn minden sötét, leszállás közben pedig sűrű felhőpárnába fúrja be magát a gép. Az ablakokon csorog a víz, és ami végül kirajzolódik alattunk, az nem mélykék és smaragdzöld, mint a képzeletünkben, hanem valami zavaros löty, aminek a közepébe odaborítottak egy barnássárga pacát.

Ez volt az első találkozásunk a szigettel – nesze neked Szentiván-éj –, szürke derengés, zuhogó eső, és 50 kilométernyi buszozás egy halottnak tűnő mohamezón át. Se egy bokor, se egy állat, se egy ház, se egy domb, csak a mohos kőtenger. A buszon rajtunk kívül csak a vezető tartózkodott (hova lettek vajon a többiek a repülőről?), és ha valaki azt mondja, hogy egy idegen bolygóra érkezünk, ahol az élet kialakulását fogjuk tanulmányozni, abban a pillanatban simán elhittük volna. Az első fát akkor láttuk meg, amikor a buszunk már a főváros szélén járt. Közben megállíthatatlanul esett, és mi tudtuk, hogy még két kilométernyi gyaloglás is vár ránk az Airbnb-n kibérelt lakásig.

Nehezen indult tehát, de végül aztán magyar (illetve malagai) idő szerint hajnali öt órakor ágyba kerültünk egy tiszta, kényelmes apartmanban. És dél felé, amikor legközelebb kinyitottuk a szemünket – pontosan ugyanolyan volt minden, mint hajnalban: a felhők szinte rálógtak a földre, továbbra is esett az eső, és fújt a szél. Előttünk az utcán ugyanakkor serényen dolgoztak: fehér műanyag csöveket fektettek a fekete vulkáni homokba. Mint később rájöttünk, az utcafűtés vezetérendszerét fektették feltúrt ingujjban, sapka és kabát nélkül. Hideg ugyanis nem volt, sem akkor, sem később: 10 foknál akkor sem lett hidegebb, amikor északira fordult a szél. Tizenhat foknál pedig soha nem volt melegebb. Arrafelé ilyen a nyár – mint egyik ottani ismerősünk mesélte, az idei kissé hűvösebbre sikerült a szokásosnál, máskor ugyanis 17-18 fokig is felmelegszik a levegő. Sötét viszont tényleg nincs: májustól fehérek az éjszakák, és ha azt mondod valakinek: „találkozunk sötétedéskor”, azt úgy értik, hogy szeptemberben. Az emberek állítólag megszokják (nekünk két hét alatt sem sikerült), de a helyi madarakon például határozottan láttuk, hogy nem tudják eldönteni, éjszaka van-e, vagy nappal. Általában éjjel egy körül indultunk sétálni, valahogy így adta ki az a bioritmus, ami az ottlétünk alatt kialakult. Bal felé, néhány házson átvágva az óceánpartra jutottunk. Zöld fű, koromfekete sziklák, a parton piros csőrű, piros lábú, nagy fejű, fekete-fehér madarak. Csigaforgatónak hívják, ez a helyi galamb, szarka vagy varjú (tetszés szerint). Akkora, mint egy fél golya, de a feje majdhogynem nagyobb a testénél. Éjszakáink állandó társa: a vízparton mászkál, benéz minden kavics, minden fűcsomó alá, és ha túl közel érünk hozzá, néhány méternyit előreszalad. Így sétálunk együtt kilométereken át. A nap a látóhatár alatt lopakodik kelet felé, a hullámok egymás után törnek meg a fekete fenyven, a dús fű hullámszikra, és a fura madár mutatja az utat előttünk.

A lakásunktól jobbra, a Nordic House (az északi országok közös kultúrháza) mellett egy úgynevezett vizes élőhely. Ez sem kisebb csoda, mint a tengerpart. Valaha mocsár volt, most a környék csapadékvizeit összegyűjtő patak fut keresztül rajta. Szigetek, csatornák, hidak és néhány pad, meg egy – jobb szó híján – piknikmólok lámpafüzérékkel, grillel, romantikával. Bent vagyunk a városban, karnyújtásnyira a reptér, a kórház, az egyetem, a nemzeti múzeum, a főváros tech cégeinek otthont adó infopark és a már említett, a finn Alvar Aalto tervezte kultúrpalota. Éjszaka van (de nincs sötét), a fejünk fölött a fészkeiket féltő sirályok és csérek vijjognak, vigyázni kell, hogy hova lépünk, mert a lábunk alól minden lépésnél vadlibaporontyok szaladnak szanaszét, mellettünk a gát tetején az anyalibák figyelnek némi gyanakvással, de azért mérsékelt izgalommal, és a levegő olyan tiszta, amilyen csak az Atlanti-óceán közepén lehet, legalább ezer kilométerre minden nagyobb településtől. Az országnak alig több mint 350 ezer lakosa van. A fővárosban 120 ezren élnek. Ránézésre nagyjából minden második autó elektromos vagy tölthető hibrid. Itt nem fogunk fuldokolni a szmogtól.

A legfontosabb exportcikk évszázadokon keresztül az északi sólyom volt. Ez a legnagyobb sólyomfaj Európában, és különösen a fehér, Grönlandról származó példányai értékesek. Az, hogy „értékes”, azt jelenti, hogy egy-egy madár – akkor, amikor még exportálták – annyit ért, mint egy falu. Évente legfeljebb

kétszázat lehetett külföldre vinni belőle; a vevők távoli országok sejkjei, maharadszái és grófjai voltak, a sólyomexport pedig annyit hozott a konyhára, mint a mezőgazdaság, a halászat meg a textilipar együttvéve. Az északi sólyom a solymászok kedvelt vadászmadara. A maga kategóriájában a legjobb, mivel a legnagyobb: gyors, mint a ménkű, és akkora, mint egy liba; a levegőben nincs ellenfele. Ha a maga 400 kilométer per órással sebességével odavág, akkor pusztít, mint az ágyúgolyó.

Északi sólymot egyébként nem láttunk. Csak jeges sirályt, pehelyrécét, szkuát (más néven halfarkast), lundát (a lunda Észak pingvinje, de sokkal mókásabb a csőre, mint a pingvinnek, és tud repülni, plüssállatverzióban lépten-nyomon árulják), piros lábú cankót, alkát, énekes hattyút, északi bűvárt. A madarak bent a városban, a házak között is vígan élnek, mert senki nem háborgatja őket. A házak pirosak, sárgák, zöldek, kékek, néha szürkék, és nem csak a tetejüket borítja hullámbádog – cserepet nem használnak –, hanem sokszor az oldalukat is. Megvan ennek is az oka: ha megjön az óceán felől a front (amivel nem mondtunk sokat, mert minden front az óceán felől jön), sokszor hetekig vízszintesen esik az eső. A nyár időjárása azonban inkább olyasféle, mint nálunk az április. Változékony, de semmiképpen sem kellemetlen. A kertekben fű nő, meg törpe orgona. A tulipán és a nárcisz júniusban virágzik. A gyümölcsök közül egyedül az áfonya terem meg. A fákon nincs levél (volt, de valamelyik nyár eleji vihar során lefújta a szél). A város a tenger felé lejt, és bármelyik utcán induljunk is el, előbb-utóbb a kikötőben találjuk magunkat. Az emberek főleg hamburgerrel táplálkoznak. Ha valahol hosszú sor áll, akkor szinte bizonyos, hogy ott hamburgert mérnek. Hogy mit isznak hozzá, az rejtély, de nem alkoholt. Az egy főre jutó alkoholfogyasztás a legalacsonyabbak közé tartozik a világon. A sör – mint kapudrog – 1989-ig be volt tiltva. Bűnözés nincs. Hadsereg nincs. Idegengyűlölet nincs. Szűnyog nincs. Ragadozók sincsenek (leszámítva a különösen hideg teleken az Arktisróló jégtáblákon letutajozó jegesmedvéket). Viszont novembertől februárig sötét van, gyakran reng a föld, és valamelyik a 130 vulkán közül szinte mindig aktív valamilyen mértékben. Semmit sem adnak ingyen. Az árcédulákon ugyanazokat a számokat találjuk, mint itthon, ami az árfolyamkülönbséget figyelembe véve 2,5-szeres szorzót jelent.

Egy legenda szerint, amit többen is meséltek, amikor megtudták, hogy magyarok vagyunk, nemrég a magyar köztársasági elnök is arra járt, meg más elnökök is, de a magyarral egyikük sem akart találkozni. Így amíg a többiek egymással tárgyaltak, a mi Katalinunk magányosan bolyongott – szó szerint, mert még az idegenvezetőknek is hirtelen sürgős dolguk támadt, amikor megtudták, hogy kit kellene kísérgetniük.

Ez az ország nem tolerálja az intolerancia semmilyen formáját. És szinte már szélsőségesen bíznak mindenkiben. Két hét alatt egyszer sem kértek tőlünk igazolványt, mindent elhittek bemondásra. Autót egy telefonos applikációban béreltünk, de személyesen hoztuk el, és ott is simán tudomásul vették a bemondott név alapján, hogy mi vagyunk azok. (Golfot kértünk, de Škoda Superbet adtak egy Golf áráért. Amikor megkérdeztük, hogy mibe kerülne, ha néhány órával később, azaz gyakorlatilag már másnap vinnénk vissza, mert

úgy kényelmesebb, azt mondták, hogy semmibe, és úgy is lett.) Állami bürokrácia, mármint a magyar fogalmak szerinti, nem létezik. Minden az egyszersűségre, a bizalomra és a praktikumra épül. A lényeg nem a gyanakvás és a kontroll – mint nálunk –, hanem a működőképesség. Minden működik, és a politikusok betartják az ígéreteiket. Csak egy példa: 2010-ben a GDP 130 százaléka volt az államadósság, tavaly ennek pont a fele. Szürreális az egész.

Visszafelé ugyanazon az úton mentünk a fővárosból a repülőtérre, csak éppen fényes napsütésben. Ami éjszaka, esőben holdbéli tájnak tűnt, az nappal szikrázóan zöld és életteli volt. A láva úgy terül szét a felszínen, mintha hullámzás közben megfagyott volna a tenger. Meg is fagyott, úgy 150 millió éve, vagyis földtörténetileg tegnapelőtt. Amit mohának néztünk, az tényleg moha, de nem halott, hanem nagyon is élő: arasznyi vastag, illatos, süppedő mohaszőnyeg. Előbb a zuzmók jönnek, aztán a mohák, utána a magasabb rendű növények, ez a természet egyik törvénye. Van egy kis sziget a nagy sziget mellett, ami alig pár száz éves, ott épp mostanában jelennek meg az első zuzmók, és a tudósok tényleg az élet kialakulását tanulmányozzák.

A lávamezőn póni méretű lovak, birkák és – a helyi lakosság szerint – törpék, vagyis ottani kifejezéssel elfek élnek (hol voltak ezek éjjel?), patakok csordogálnak, madarak fészkelnek. Egy másik, alternatív teremtéstörténetben ilyen lehet a Paradicsom.

Amikor felszállt velünk a repülő, végre elénk tárult az a látvány, amiért jöttünk: ibolyakék tenger a sziget zöldjével, fehér gleccserekkel, vörös és fekete kőszivataokkal, türkiz krátertavakkal.

És a következő napon, amikor mi már Malagában voltunk, kitört a Fagradalsfjall.

78

Végel László

A gazdasági tigris a múlt ketrecében

Káromkodásokkal és a legdurvább vádakkal teli kora nyári parlamenti ülés után Szerbiába látszólag visszatért a nyugalom, de ez csak látszat, mert a politikai elitek mindaddig nem oldották fel a több évtizedre visszanyúló ellentéteket. Hovatovább elmélyítették őket. Tekintettel az 1999-es légítámadásra, a szerb parlament deklarálta Szerbia katonai semlegességét, tehát a NATO szóba sem kerülhet, de továbbra is hitet tett az Európai Unióhoz való csatlakozás mellett. EU – NATO nélkül? Erősen vitatható! Vučić elnök jószomszédi politikát hirdet, miközben a délszláv háborúk utóhatásaként meg-megújul a szomszédos Horvátországgal, Boszniával és Montenegróval való konfliktus.

Hasonló ellentétek nem csupán a külpolitikára, hanem a belpolitikai vilongásokra és a mindennapi életre is érvényesek. A kormány ígéri az galopozó infláció letörését, az élelmiszerárak azonban emelkednek, a kínaiak kí-

nai hitelből építik az Újvidék–Szabadka vasutat, az új autópályákat és az új hidakat, miközben az ország egyre inkább eladósodik. Az államelnök Szerbiát gazdasági tigrisnek nevezi, újabb nagy befektetéseket tervez, új autóutak, új hidak, metró és három új focistadion épül a közeljövőben. Újvidéken pedig a Duna-parton új luxusvárosnegyed születik, miközben Dél-Szerbiában az egyre gyakoribb árvizek ellen nincs védelem. A falvak utcáin hömpölyög az árvíz, a termőföldek víz alá kerülnek, miközben a kormánypárti tévék nem győzik dicsérni az új fényűző belgrádi városnegyedet, amelybe az új osztály képviselői költöztek. A közérzet romlik, de mivel a polgárok nem látnak kiutat, a kormánypártra szavaznak. A legutóbbi parlamenti választásokból kiderült, hogy a kormánypártba vetett bizalom csökken, de befolyása növekszik.

Ebbe a helyzetbe robbant be egy iskolai és egy vidéki, közel két tucat halálos áldozattal járó erőszakhullám. Felmerült a kérdés, ki a felelős, és megmozdult a tömeg. Kezdetben Belgrádban százezer polgár tüntetett, a józan számítások azt jelezték, hogy a kormány legalább részben hajlandó engedményeket tenni, azonban az nem következett be. A nyári szezon beálltával a tüntetők egyre kevesebben lettek. Belgrádban és a nagyobb városokban (Újvidék, Niš, Kragujevac, Kraljevo, Čačak stb.) a legnagyobb kánikulában továbbra is békés sétákkal tüntetnek a polgárok, amelyeken csekély számú, néhol csak pár száz polgár jelenik meg, ami olyannyira megnyugtatta a kormánypártot, hogy Aleksandar Vučić államelnök eléggé ironikusan kommentálja őket. Azt állította, hogy az ő könyveinek promóciójára nagyobb számban jelennek meg az érdeklődők.

A tüntetéseket „technikailag szervező” ellenzék vezetői viszont bizakodnak. Őszre újra kezdjük, hirdetik, és hatásos programot ígérgetnek. Számos ellenző szerint azonban többé nem számíthatnak tömegességre, mivel a polgárok belátták, hogy a békés tiltakozás hiábavaló. Letargia és forrongás! A kettő között őrlődik Szerbia, miközben abban sem lehetünk biztosak, hogy mibe torkollik a forrongás. Populizmusba? Anarchiába? Heroikus ellenállásba? Egyelőre csak leng ide-oda az inga, nem tudni, hol nyugszik meg. Minden bizonytalan. Miért? Azért, mert sem a polgárok, sem az ellenzéki pártok nem tudják pontosan, mi következzen a séták után.

A séták mindeddig nem hatottak. A kormánypártok nem hajlandók menesztetni a belügyminisztert és a titkosrendőrség igazgatóját, szóba sem kerülhet az erőszakot hirdető tévéstudióktól a nemzeti frekvenciák megvonása, az Elektronikus Médiumokat Szabályozó Testület tagjait nem váltják le, az úgynevezett szennylapokat nem tiltják be, azok továbbra is élvezik a közpénzből való támogatást. Semmi sem valósult meg a tüntetők követeléseiből, ellenkezőleg, a kormányajtó ellentámadásba lendült át. A békés tüntetők egyik fontos célpontja, a Pink tévé tulajdonosa bejelentette, hogy őszre folytatni fogja a rossz hírű reality show műsorok sugárzását, a frekvencia megvonását követelő párt vezetőjéről a minap a mesterséges intelligencia segítségével készült műsort sugároztak, amelyben a hamis Dragan Đilas, a Szabadság és Igazságosság párt elnöke részeges tökfilkóknak nevezi ellenzéki pártkollégáit.

Az ellenzék válaszként bejelentette a tüntetések őszi radikalizációját, azonban senki sem tudja, hogy ez mit jelent. Lehetséges-e a további radikalizáció? Megdönthető-e az autokrata rendszer erőszak nélkül? Egyelőre az ellenzék kizárja az erőszakot, de a polgárok többsége is idegenkedik tőle, mivel a köztudatban elevenen élnek a 2000. októberi tüntetések, amikor lángokban állt a parlament és a köztelevízió épülete, de az sem hozott valószínűsítő változásokat. Ellenkezőleg, visszatértek azok, akik ellen egykor tüntettek.

A politikailag heterogén ellenzék program nélküli változást ígér, a kormánypárt pedig ragaszkodik a változás nélküli programhoz. Mindeközben a napirenden lévő erőszakhullám mérete túlmutat a pártközi vitákon, mivel széles körű társadalmi összefogásra lenne szükség. Három évtized múlva ugyanis kiderült, hogy a délszláv háború mély nyomokat hagyott a szerbiai politikai kultúrában, amelyet nem lehet egyik napról a másikra megváltoztatni. Az erőszak behatolt a hétköznapi élet pórusaiba. Az interneten fiatalok személyek dicsérik a gyerekgyilkosokat. Ezt nem lehet rendőrségi erővel megszüntetni. Terjed a nők elleni erőszak, a femicídium. A rendőrség könnyelműen kezeli az elkövetőket, a bíróságok pedig enyhe büntetést szabnak ki rájuk. A nők nem bíznak az intézményekben, ezért a tévéműsorokban és a Facebookon fordulnak segítségért. Zajlanak a tüntetések, de semmi sem változott. Belgrádban és Szerbia nagyobb városainak házfalain továbbra is a genocídiummal vádolt Ratko Mladić háborús bűnös portréja díszel. A rendőrség nem képes a tettesek nyomára bukkanni, ellenben kihágási bíró elé citálja azokat, akik ezeket a portrékat lemeszelik. Miközben a polgárok az utcákon az erőszak ellen tüntetnek, ismeretlen személyek a házak falára írt feliratokkal követelik, hogy a szerb hadsereg vonuljon be Koszovóba, és védje meg az ottani szerbeket. Bár ennek semmi esélye sincs, Szerbia nem kockáztathatja meg, hogy újra konfliktusba kerüljön a NATO-val, ezekkel a falfirkákkal a szélsőjobb bejelenti, hogy egyedül ők képesek képviselni a nemzeti érdekeket.

Koszovó egyébként is a szerbiai politika legsebezhetőbb pontja, hiszen a kormányzat egyelőre időt nyerő párbeszédre és nem végleges megoldásra rendezkedett be. Az ellenzéki pártok sem javasoltak megoldást. A kormány és ellenzéke egyként hangoztatja, hogy Koszovóról nem mondanak le. A pravoszláv egyházfők egyöntetű álláspontja szerint Szerbia sosem mondhat le Koszovóról, és szívesen vennék, ha Vučić elnök ebben a kérdésben keményítene. Az elnök azonban megelégszik a harcias retorikával. Minden más kérdésben a kormánypártok nem akarnak, az ellenzékiek nem képesek semmit változtatni.

Az erőszak kultúráját jelzik a közvélemény-kutatások is, melyek szerint a társadalom többsége támogatja Putyin orosz elnök ukrajnai agresszióját. A kormány elvben ellenzi, viszont nem hajlandó semmiféle szankciót bevezetni, ami nem csupán a Putyintól való függést jelzi, hanem számít a hazai társadalom többségének oroszpártiságával.

A látszólagos nyugalom mögött tehát csupa régi konfliktus lappang, amelyek ha a közeljövőben nem is robbannak, Szerbia fejlődésének tartós fékjei

maradnak. Ennek következményét mi sem mutatja jobban, mint a napokban elvégzett közvélemény-kutatás a szerbiai fiatalok körében, melyek szerint a fiatalok 60 százaléka úgy véli, Szerbiának erős kezű vezérre van szüksége. Hogy miért? Erre is válaszolnak a közvélemény-kutatók. A megkérdezettek 76,4 százaléka nem bízik a választási rendszerben, és csak 1,6 százaléka hiszi, hogy a választások tisztességesek. A fiatalok 54 százaléka elismeri, hogy nincs hatása a politikai életre, és 0,7 százaléka vallja az ellenkezőjét. Az EU-tagságot 36 százalék támogatja, 41 százalék ellenzi, 23 százalék nem adott választ. Ezek az adatok szintén a tartós szerbiai belső feszültségekről és ellentmondásokról árulkodnak. Mivel a fiatalok nem bíznak a demokratikus intézményekben, erős kezű vezetőket akarnak az ország élére. Nyilván ebben rejlik Vučić népszerűsége, ő ugyanis sokkal népszerűbb, mint pártja, a Szerb Haladó Párt. Mindent meg is tesz annak érdekében, hogy így maradjon. Csak az elmúlt két hónapban tévéstudiókban vagy az elnöki palotában megrendezett sajtókonferencián legalább harmincszor szólt a nemzethez, amelyben ecsetelte politikáját, terveit és érdemeit. Saját karizmáját azzal a bejelentéssel is próbálja megőrizni, hogy a közeljövőben pártok feletti mozgalmat kíván létrehozni. A terv megvalósítása azonban halasztódik, mert a koalíciós pártok ódzkodnak, főleg a Szerbiai Szocialista Párt, mert nem kívánják, hogy saját tagságuk beolvadjon Vučić elnök össznépi mozgalmába.

A közvélemény-kutatás legnagyobb meglepetése azonban mégis az, hogy a fiatalok többsége immár nem kívánja az Európai Unióhoz való csatlakozást. Ez komoly és baljós fordulat. Mindeddig éppen a fiatalok sürgették ezt. Most azonban fordult a kocka. Történt ugyanis, hogy az eddigi unióellenzőkhöz csatlakoztak azok a fiatalok is, akik kiábrándultak az unióból, mert úgy találják, hogy a brüsszeli politikusok az ellenzékkel szemben diszkrétan ugyan, de mégis Vučićot támogatják, mert abban a hitben élnek, hogy egyedül ő képes a Koszovóval való kompromisszumos kiegyezésre. Ezt a tanulságot szűrték le abból is, hogy a kora nyári tüntetések idején a brüsszeli politikusok nem fejezték ki a tüntetőkkel való rokonszenvüket. De ebben is tetten érhető a szerbiai ellentmondás. A fiataloknak mintegy 45 százaléka tervezi, hogy kivándorol az Európai Unióba. Menekülnek a múltból a jövőbe. Azt gondolják, hogy ha a hegy nem megy Mohamedhez, akkor a Mohamed megy a hegyhez.

Rémmesék

A fókuszvesztés nyarán vagyunk túl. Furcsa kollektív delírium, figyelemzavar, tévedések és tévelygések egyáltalán nem vígjátéka zajlott és zajlik körülötünk. Pedig az elmúlt hónapokban a menekültválság súlyos, több száz áldozatot követelő tragédiái, a háború kegyetlenségei követték egymást, folyamatosan ostromolt a gazdasági válság, az infláció, az ingadozó benzinár. Minden jött, ami kaotikussá, elviselhetetlenné teheti a hétköznapiakat, amit valahogy fel kellett volna dolgozni, meg kellett volna érteni. De ebben az időszakban nyomuk sem volt az értelmezésre tett kísérleteknek. Csupa olyan történettel, zsvivajjal teltek a forró hónapok, aminek semmi köze nem volt az életünkhöz. Társasági pletykák, közösségivé emelt, stilizált magántörténetek töltöttek ki minden beszélgetést. Öt-tíz év múlva valószínűleg nem érti senki, hogy miért volt parázs vita Péterfy Bori tusnádfürdői fellépése körül (a propaganda-fesztivállá silányított egykori nyári egyetemen), Tóth Gabi válása kapcsán (az énekesnő, akinek művészi teljesítménye-életműve azonos a hatalom iránti lojalitásával). Vagy Kószeg Ferenc életútinterjúja miatt (amelyet marketing-céllal, manipulatív módon megvágta, mintha a jogvédő életműve a pedofília apológiájáról szólna).

82

Minden feszültség olybá tűnt, mintha hírnöke volna valami, a rendszert illető kritikának, felháborodásnak. Valójában csak azt jelezte: szellemi és érzelmi pótlékokkal élünk. A helyzetet, amiben élnek, elszenvedik, de már nem értik, nem látják át az emberek. Minden a ki hol áll, ki kivel tart primitív, atavisztikus képletére egyszerűsödött le. Senki sem önmaga, hanem képviselője valaminek, valakiknek. Péterfy Bori az ellenzéki középmezőnek, a még majdnem fiataloknak, a koncertre járóknak, kulturális ellenállóknak. Akiket ím – vonták le a következtetést a felháborodók – az énekesnővel együtt meg lehet venni, lojálissá lehet tenni. Valóban „megvásárol” a hatalom magának embereket, nemzedékeket, csoportokat? És ilyen könnyen, ilyen ritka, egyszerű alkalmakkal? Elég egyetlen fellépés?

Mivel nincs ellenállás, nincs tere, fóruma, nyelve a kritikának, egyetlen gesztusnak is súlyos üzenete és következményei vannak. Különös képe lehet ennek a társadalmi kannibalizmussal működő hatalomnak azokról emberekről, akiket irányít-kontrollál. Nevekben, arcokban és szimbólumokban látja a tömeget. Minden név, arc a hatalom megszerzéséhez gátlástalanul felhasználható és felhasználandó eszköz.

A kisgyermekes, még fiatal bohóság, de már érzelmi, anyagi stabilitásra vágyó női szavazókra van szükség? Legyen Tóth Gabi a kormány állandó címlaplánya! Becézzük, infantilizáljuk, szexualizáljuk őt is, vele együtt a híveit is. Asszonynak, lánynak szavazófülkében, koncerten, babakocsi mellett és konyhában a helye. A magyarországi romák szavazatai kellenek? Jöjjön Győzike, Kis Grófo és a többi olyan roma férfi, akinek senki nem tudja a teljes nevét.

Legyenek nevetségesek, kínosak, szégyellnivalók, két lábon járó karikatúrákként álljanak oda a miniszter úr, sőt a miniszterelnök úr mellé. Egyrészt mindenki látni fogja, mennyivel magasabb rendű, mennyivel komolyabb és erősebb náluk a hatalom. Másrészt érteni fogják a romák, hogy hiába röhögik ki, sajnálják le őket, azért odaengedik őket is a nemzet macskaasztala mellé, le-leesik annak is valami, aki a hatalmasoknak szépen gazsulál.

Aztán itt van Kőszeg Ferenc. Vele nem a miniszter úr, nem a miniszterelnök úr fotózkodott. Őt az ellenzék ismert, elismert arca-hangja hívta stúdióba. Sokórás életútinterjúra! Ez az üzenet sem túl bonyolult – hasonlóan a hatalom üzeneteihez. Azt jelenti: az ellenzéknek is vannak szimbolikus személyiségei. Meg is becsüli őket. Sőt, szembenéz az ellenzék is a saját hibáival, elszámoltatja a maga nagy öregjeit. A hatalom gagyi politikai mórirkálásával szemben ellennarratívát kínál. Még tartjuk magunkat az értelmiségi kurzushoz, de már látjuk a több évtizedes hibáit, korrigáljuk is. Sőt: már növesztjük az új értelmiséget, az új szimbolikus figurákat, az új felkenteket, akik megmondják, merre az arra.

Miért pont a pedofilkérdés volt alkalmas arra, hogy a Partizán marketingakcióját ráépítse, és rekordnézettséget hozzon? Arra, hogy erről szóljon a nyárvég? Mert az ellenzéki média elfogadta a hatalom tematizálását. Ezen a nyáron, a háború, a menekültválság, az ökokatasztrófák, a gazdasági krízis nyarán a pedofíliaügy volt a központi témája a hatalomnak és ellenzékének egyaránt. Nagyon hálás, mert amellet, hogy eltereli a figyelmet az egzisztenciális vészhelyzetekről, azt az illúziót kelti, hogy valami nagyon lényeges, emberi jogi ügyről van szó. Kiválóan alkalmas továbbá az amúgy is aktív ellenségképzés továbbműködtetésére. A világ predátorokból (pedofilokból), áldozatokból és áldozatvédőkből áll. Sötétben bujkáló rosszakból és jókból. Háttérhatalmasokból és kiszolgáltatott áldozataikból. Helyben vagyunk. Évek óta tart a Soros György-ellenes kormányzati kampány, évek óta élünk kellemetlen, sőt csúnya, szándékosan elcsúfított öreg férfiak portréjának árnyékában. A pedofiljától való rettegés összemosódik ezzel az állandó nyomasztó élménnyel. A világot nemzetellenes önkényurak irányítják, akik kéjből tiszta gyermeki lelkeket és testeket esznek reggelire-ebédre-vacsorára. Ez a rémmese az, ami befészkelte magát a fejekbe. Minden fejbe. Ez a rémmese jött elő a Kőszeg-interjúból is. Mindegy, hogy mi volt a kérdés, mi volt a válasz. Mert csak az általános benyomás, a feszültség maradt. És a kínzó reflex, hogy vagy Kőszeg (és a pedofília) ellen foglaljanak állást az emberek, vagy Kőszeg mellett (kínosan és eredménytelenül magyarázkodva, hogy ez a szolidaritás miért nem egyenlő a pedofília elfogadásával).

A szellemi és érzelmi pótcselekvések, a fókuszvesztés nem engedi látni a tényt: egyébként, ettől a témafelvételtől függetlenül, és attól nagyon távol valóban súlyos emberi jogi dráma zajlik. A második világháború utáni évtizedek legveszélyesebb időszakát éljük. A kockázatok között ott vannak a gyermekjogvédelem kockázatai is. A gyermekek elleni háborús agresszió, intézményes erőszak, a gyermekéheztetés, a családon belüli bántalmazás megannyi formája. Ahhoz, hogy ezekről lehessen beszélni, el kellene felejtetni ezt a sztárcsevej, a közösséginek és politikainak álcázott pletykarovatokat. És legfőképpen

demokratizálni kellene a közösségi tudatot. A szimbolikus ügyek és személyek helyett eljutni a konkrét ügyekig, terepismeretig, helyzetismeretig. Vagy legalább a fogalmi szinten pontos vitákig. A botrányos gerillaakcióvá silányított Kőszeg-interjú nézettséget hozott, azt viszont ellehetetlenítette, hogy a magyarországi emberi jogi intézményekről, alapvetésekről, az elmúlt harminc év teoretikus munkáiról, gyakorlati eredményeiről és kudarcáról érdemi szó essen. Legalábbis most, adott szellemi készség és sajtóviszonyok mellett ilyen kibeszélésnek helye nincs. Ha nincs a Partizán videója, vajon megindul az értelmező vita? A demokratikus ellenzék hagyatékának valódi feldolgozása? Aligha. Kevesen ismerik már ezt a hagyatékot, és még kevesebben rendelkeznek megfelelő szakmai felkészültséggel, fogalmi kapacitással ehhez a feladathoz. Most, ezzel az interjúval csak annyi változott, hogy ha történe is kísérlet az elmélyültebb megszólalásra, azonnal hitelét vesztené a Kőszeg körül kialakított leegyszerűsítő, de annál nagyobb indulatokat kiváltó közhangulatban.

Tamás Gáspár Miklós hagyatéka kínálja magát ebben a kínos és kínzó szezonban nyári olvasmányként, menekülési útvonalként. Halála után bő fél évvel elkezdődött a kiadása, kötetbe rendezése. Marketing ez is, de van lehet szellemi haszna.

Mindig más perspektívát mutatnak ezek a TGM-szövegek. Sokszor bosszantott a nyelvi megcsináltság, a folyamatos kikacsintás az olvasóra, a tagadhatatlan hatni akarás. Most viszont úgy tűnik, ez az új műfaj, aminek az alapjait lefektette, a kereteit kijelölte mégiscsak esélyt ad a figyelem visszavételére. Az újrafókuszálásra. A teóriához való visszatéréshez. Félúton valahol az elméleti viták és a nagyon cizellált, filozófiai mélységű világra való ráismerés (szórazoztatás?) között.

Terápiás kijózanítás. Valami ilyesmire lenne szükség.

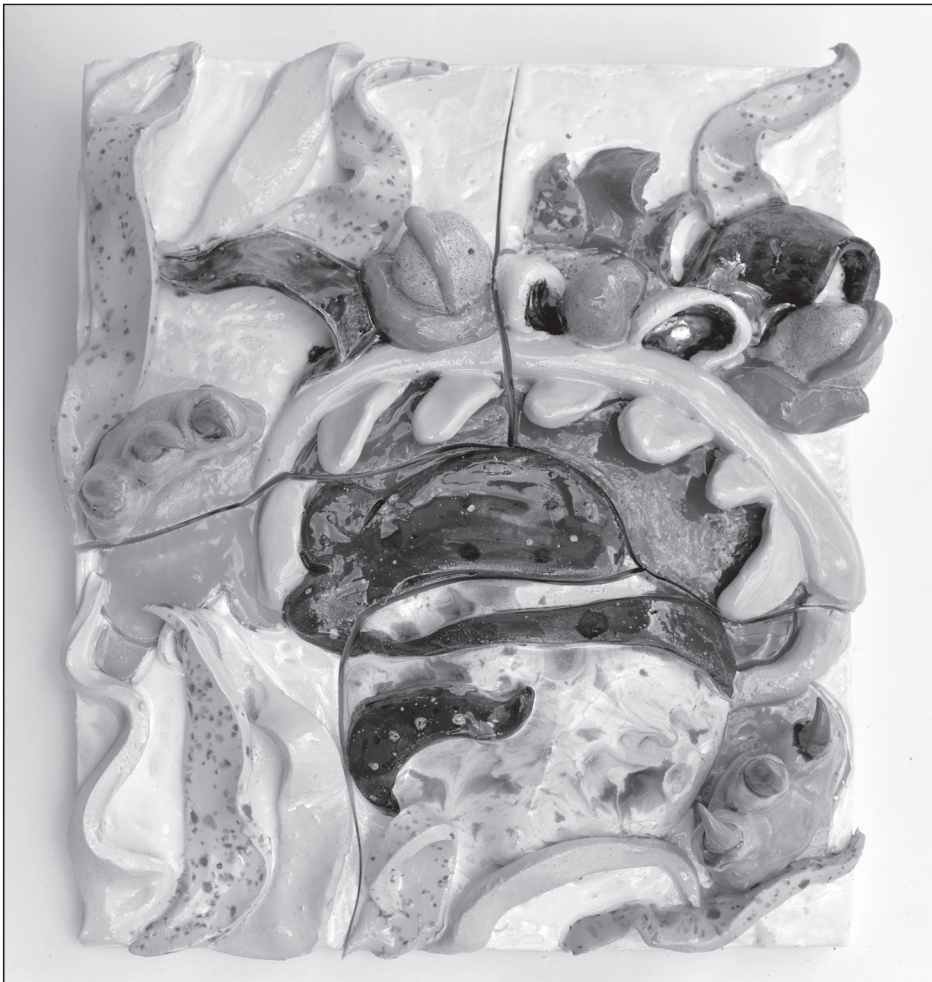
Nem tudom, van-e rá idő.

Tamás Gáspár Miklóst az Égei-tenger partján olvasom. Fölöttem, mögöttem kopár hegyek, elszenesedett, halott erdők. Két éve, hogy tarolt erre az erdőtüz, az ökológiai katasztrófa. Két éve tanúja voltam a pusztulásnak, akkor abba az illúzióba ringattam magam, hogy rövid időn belül mégiscsak regenerálódik a természet. Semmi sem mozdult, semmi sem zöldült, virágozott újra. Viszont újabb erdőtüzek pusztítanak Görögország-szerte. Hiába voltak figyelmeztető jelek, idő a felkészülésre: ugyanazzal a tehetetlenséggel nézi Európa, ahogy szó szerint lángolnak a határai. A különbség annyi, hogy míg két éve mindenki elfogadta, hogy a tüzet a felmelegedés, a szélsőséges szárazság, az éghajlatváltozás okozza, mára elszaporodtak az összeesküvés-elméletek. Ma már sok-sok ember beszél arról, hogy az erdőkben, illegalitásban bujkáló menekültek borítják lángba az országot. A suttogó propaganda hozza magával az atrocitásokat. „Migránsvadász milíciák” szerveződnek, folyik az önbíráskodás, a megfélemlítés. Szemünk előtt szökik szárba a fasizmus, korántsem új arcát, formáját mutatva. Észak-Görögországban pakisztáni menekülteket zárnak teherautóba, azzal fenyegetik őket, hogy a lángoló erdőbe viszik és büntetésből ott hagyják magukra őket, hadd vesszenek a tűzbe, amit – így a propaganda – ők maguk okoztak. A teherautó rakterében életükért könyörgőkről videó készül, felkerül a netre. A görög szélsőjobb gyűjti a lájkokat, a támogatókat. A görög-török

határon mindeközben 18 elszenesedett hullát találnak. Tizenhat felnőtt és két gyermek holttestét. Menekültek, akik valóban az égő erdőben lelték halálukat. Átkeltek a Közel-Kelet majd a mediterrán térség halálútjain, és itt, a biztonságosnak hitt Európa szélén haltak kínhalált.

Tragédiájukról a hírt hozza a világsajtó, de a magyar médiába nem fér bele. Pedig a kilétükről, menekülésük okairól és módjáról, majd végzetes magukra maradótságukról szóló történet rengeteg mindent elmondhatna a korról, ami-
ben élünk.

A magyar hírt nem fogyasztók számára azonban nem ez, hanem még mindig Tóth Gabi házasságtörése, válása a téma. És az, hogy mit gondol, mit nem gondol Kőszeg Ferenc a pedofiliáról. Képzelt gyerekek hipotetikus jogairól. Rémmeséink foglyai maradunk, amíg így vagy úgy körülöttünk is lángokba borul a valóság.

Makai Mira: Treasure Hiding